

ПРИСЛІВНИКОВИЙ СКЛАДЕНИЙ ГОЛОВНИЙ ЧЛЕН ОДНОСКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ ВНУТРІШНЬОГО СТАНУ

Мединська Наталія

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української мови та літератури,
проректор з наукової роботи*

*Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
м. Рівне, Україна*

Прислівникове вираження складеного головного члена односкладного речення зі значенням внутрішнього стану істоти, насамперед людини, оперте на меншу кількість семантичних різновидів означальних прислівників, порівняно із прислівниковим вираженням зовнішнього стану. У цю позицію, за спостереженнями одних дослідників, можуть бути транспоновані чотири основні семантичні різновиди таких прислівників: 1) прислівники, що характеризують фізичні відчуття істот: *важко, легко, тепло, холодно, млосно*; 2) прислівники на позначення емоційно-психічного стану людини: *весело, радісно, смішно, приємно, гірко, образливо, ніяково, прикро, страшно, сумно, соромно, тяжко* та ін.; 3) прислівники, що визначають ступінь пізнання людиною чого-небудь: *зрозуміло, очевидно, ясно*; 4) прислівники, що виражають ставлення людини до кого-, чого-небудь: *цікаво, байдуже* та ін. [2]. Інші дослідники виокремлюють три основні значеннєві різновиди прислівників на означення внутрішнього стану, причому наповнення цих різновидів у них значно ширше: 1) прислівники, що характеризують фізичний, фізіологічний стан істоти: *добре, душно, пітно, тепло, жарко, гаряче, холодно, погано, кепсько, боляче, болісно, слабо, зле, млосно, паморочливо, гірко, солодко, терпко* та ін.; 2) прислівники, що передають емоційно-психічний стан людини, зокрема негативні емоції (*погано, прикро, тяжко, важко, зле, образливо, боляче, гірко, кепсько, гидко, гнітюче, неприємно, досадно, страшно, боязко, лячно, моторошно, сумно, смутно, тужно, печально, понуро, нудно, марудно, тоскно, самотньо, нестерпно, неспокійно, тривожно, бентежно, соромно, ніяково, принизливо, незручно, незатишно* та ін.) й позитивні емоції (*весело, радісно, легко, безтурботно, смішно, прекрасно, любо, тепло, добре, мило, втішно, гарно, славно, спокійно, затишно, безпечно, приємно* та ін.); 3) прислівники, що визначають інтелектуальний стан людини: *інтересно*,

цікаво, незрозуміло, невідомо, ясно, неясно, дивно, сумнівно, байдуже, однаково та ін. [3].

Найуживанішими, за нашими спостереженнями, є односкладні речення з прислівниковим складеним головним членом на означення емоційно-психічного стану. Прикметною ознакою формально-граматичної структури цих речень є наявність керованого другорядного члена зі значенням носія (суб'єкта) такого стану, вираженого переважно власнеіменниками – назвами істот або займенниковими особовими іменниками у формі давального відмінка (напр.: *Дітям спочатку було дуже чудно* (І. Нечуй-Левицький); *Йому раптом зробилося легко і навіть весело* (Г. Тютюнник); *Дуже мені мило, дуже мені втішно* (У. Самчук); *Віті стало тривожно на душі* (О. Авраменко); *«Мені страшно»*, – *скаржилася вона чоловікові* (Ю. Цюпа); *Мені од вас аби словечко, щоб перебути ніч., аби до ранку, бо зовсім кепсько* (С. Йовенко), рідше – формою родового відмінка із прийменником *для* (напр.: *Він давно заспокоївся, для нього тут гарно й весело* (А. Гудима); *Для мене вдома нестерпно; Для дослідника тут принизливо*), орудного із прийменником *між* (напр.: *Між людьми зробилося тихо* (Г. Тютюнник), родового з прийменником *в* (у) (напр.: *Так уже в нього на серці погано* (О. Довженко). Проте його позиція може бути і зредукованою, особливо якщо йдеться про узагальнений характер стану осіб, напр.: *Приємно, коли за тебе турбуються* (А. Гудима); *Палата мовби камерою стала. Тоскно. Самотньо* (А. Гудима).

Паралельно із керованим другорядним членом зі значенням носія емоційно-психічного стану в таких прислівникових односкладних реченнях нерідко вживається компонент, що визначає локалізацію стану в певному органі людини і виражений переважно формою місцевого відмінка іменників – назв частин тіла (напр.: *У голові йому тривожно; У грудях хворим пекельно*) або іменників *серце, душа* (напр.: *Володимирові було так легко на серці, що захотілося підхопити цей посвист* (В. Шевчук); *На серці [Радюкові] було весело й радісно* (І. Нечуй-Левицький); *І так Василеві стало гірко на душі, так боляче* (А. Гудима); *...на душі йому легко й просто* (Ю. Цюпа). Статус таких парних компонентів дослідники кваліфікують неоднаково: одні вважають, що назва частини тіла разом із компонентом у формі давального відмінка формує розчленований суб'єкт стану, оскільки сама назва частини тіла не має самостійного семантико-синтаксичного статусу [4], інші кваліфікують назву органу людини як синкретичний локативно-суб'єктний компонент, у якому домінує семантика локативної форми [1], треті – як суб'єктно-просторовий детермінант з перевагою суб'єктного значення, четверті відзначають поєднання в іменниковій назві органу людини суб'єктної позиції та локативної форми, причому якщо наявний суб'єктний компонент у формі давального відмінка, то домінує локативне значення [2]. За редукції суб'єктного компонента у

формі давального відмінка іменникова назва частини тіла людини набуває цієї форми і суб'єктного значення, напр.: *Душі було також спокійно, як і тілові* (В. Підмогильний); *Тяжко моєму серцю, коли вже й ти не держиш правди...* (Г. Квітка-Основ'яненко); *Серцю стало радісно; Душі зробилося пекельно.*

У реченнях із прислівниковим складеним головним членом на означення емоційно-психічного стану іноді буває і керований другорядний член зі значенням об'єкта такого стану, причому він виражений переважно прийменниково-відмінковою формою, що не типово для об'єктного компонента, напр.: *Скульпторові було прикро за неї* (О. Гончар); *Дорослим страшно за дітей; Нам совісно перед батьками; Школярам стало соромно перед учителем; ... всім їм було байдуже до мене* (Ю. Мушкетик); *Сумно було Дмитрикові, і жалко недужої мами* (М. Коцюбинський); *Управителеві жалко стало Марусі* (Б. Грінченко).

Крім цих керованих другорядних членів до формально-синтаксичної структури односкладних речень може входити і некерований другорядний член, що визначає ступінь вияву емоційного або психічного стану особи, напр.: *Мені до болю ніяково й соромно* (В. Винниченко); *... їй було нестерпно весело* (І. Карпа).

Отже, характерною особливістю односкладних речень із прислівниковим складеним головним членом зі значенням фізичного, фізіологічного стану істоти та інтелектуального стану людини є наявність типового іменникового чи займенниково-іменникового компонента у формі давального відмінка, який визначає носія відповідного стану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баган М. П. Семантико-синтаксичні параметри безособового вживання особових дієслів у сучасній українській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Мирослава Петрівна Баган. – К., 1999. – 220 с.
2. Висоцький А. В. Синтаксична сфера прислівника в українській літературній мові : [монографія] / А. В. Висоцький. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – 328 с.
3. Годз О. В. Синтаксична структура прислівникових речень в українській літературній мові: дис. канд. філол. наук : 10.02.01 / Годз Оксана Володимирівна. – К., 2013. – 191 с.
4. Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць: [монографія] / О. Г. Межов. – Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2012. – 464 с